

Cs. Kiss Lajos

Carl Schmitt államtani kutatási programjának első szakasza

Kiindulópontok

Carl Schmitt német államjogász „politikai” jogtudománya¹ a német–osztrák eredetű államtani hagyomány kutatási programjának szociológiai fordulatához polemikusan kapcsolódva új problématerületet fedezett fel, új irányt jelölt ki az államtudományok fejlődése számára. A közjogi tudományágak, elsősorban az alkotmányjog és a nemzetközi jog művelőjeként eredeti módon lépte át tudományterületének határait, s jogtudósként a 20. századi politikai gondolkodás egyik legeredetibb, legnagyobb hatású s egyúttal legvitatottabb képviselőjévé vált. Carl Schmitt világszemlélete, filozófiai, jog- és politikaelméleti álláspontja, tudományfelfogása, egész elméletalkotói munkássága a modernitás szellemi válságának meghatározott értelmezéséből, személyének és művének a német államiság korszakaihoz való konkrét kapcsolódásaiból érthető meg.

Tudományos pályafutása a császárság időszakában kezdődött, karrierje a weimari köztársaság idején kiteljesedett, az NSDAP-ba történő belépését (1933. május 1.) követően a nemzetiszocialista rendszerben a csúcsára ért. Azonban a sikertörténet csupán négy évig tartott, 1936-ban kegyvesztett lett, minden pozíciójától megfosztották, csak porosz államtanácsosi címét és egyetemi állását tarthatta meg.² A II. világháború után kísérletet tettek a nürnbergi perbe történő bevonására, azonban egyetlen vádpontban sem találták bűnösnek. Mivel nem vetette alá magát az úgynevezett náciatlanítási eljárásnak (Entnazifizierung), a II. világháború utáni időszakban nem kaphatott egyetemi állást, kizárták a hivatalos tudományosság szférájából. Hátralévő életében belső emigrációba

¹ Vö. Cs. Kiss 2010.

² Vö. KOENEN 1995; LINDER 2008; MEHRING 2009; PETHŐ 1993; Cs. Kiss 2002; 2004b; TECHET 2010a; 2010b; 2012; PETHŐ 2010.

vonult egykori szülővárosában, Plettenbergben, ahol „magánemberként” széles körű és nagy hatású tudományos kapcsolatrendszer szerveződött köré, s tanítványai révén jelentős befolyást gyakorolt a Német Szövetségi Köztársaság alkotmányos fejlődésére.³ A nemzetiszocializmushoz való kapcsolódása miatt Carl Schmittet szokás a modernitás „sötét” gondolkodói közé sorolni, személyét és művét gyakran démonizálják, mert valamilyen értelemben veszélyes, antiliberális, antidemokratikus elméleteket alkotott politikáról, jogról, politikai teológiáról, szuverenitásról, alkotmányról, jogállamról, totális államról, birodalomról, diktatúráról, demokráciáról, háborúról, legalitásról és legitimitásról, nagytérrendekről, sőt, kollaborációjáról és a teoretikus kontextus miatt még az újkori államiság klasszikus korszakának végéről vagy a föld új nomoszájáról kialakított felfogása is a veszélyek listájára került. Kritikusai közül ma is sokan úgy vélik, hogy Schmitt elméletei megfelelően csak a 20. századi totalitárius rendszerek katasztrófatapasztalatai által meghatározott nézőpontból értelmezhetők, ezért még napjainkban is ideológiai-politikai fenyegetést jelentenek. A schmitti elméletekben eszerint nem a kreatív magyarázó erő, hanem a totalitárius fenyegetés a döntő mozzanat, így vonzerejük, ideológiai, közvéleményformáló hatásuk különösen veszélyes és kártékony, távol kell tartani őket a tudománytól, az oktatástól, a politikától, a vallástól. Ennek tudható be, hogy a Carl Schmitt személyéhez, pályafutásához és műveihez való viszonyulás ajánlott módja még napjainkban is a közvetlen vagy közvetett ideológiakritikai megsemmisítés, lényegében a tudományos diskurzusból való kizárás és elhallgatás.

A magunk részéről – elsősorban a német és magyar Schmitt-kutatásban kialakult tudományos konszenzushoz kapcsolódva⁴ – elutasítjuk az ideológiakritikai megközelítést. A politikailag motivált interpretációk – amelyek Schmittet a nemzetiszocializmussal való együttműködése miatt visszamenőleg is politikai ellenségként, jogtudományi elméleteit ideológiai veszélyforrásként, nemzetiszocialista vagy jobb esetben konzervatív legitimációs doktrínaként kezelik – egyoldalúak, leárnyékolják, értelmezhetetlenné teszik az európai államelmélet fejlődése szempontjából döntő szemantikai tényeket és összefüggéseket, a tudományos megismerést ideológiai előfeltételektől és elkötelezettségektől teszik függővé, relativizálják, elmoszák a politikai és a tudományos diskurzust elválasztó értelemlátárok.⁵ Ugyanakkor az ilyen megközelítések is termékenyek abban

³ Vö. OTTMANN 2010: 213–217.

⁴ Itt olyan szerzőkről van szó – így mindenekelőtt Helmut Quaritschról, Hans Barionról, Werner Weberről, Ernst-Wolfgang Böckenförde-ről, Vilmos Holczhauserről, Günter Maschkéról, Henning Ottmannról, Reinhard Mehringről, Rüdiger Voigtról vagy az úgynevezett münsteri iskola képviselőiről – akik írásaikkal fokozatosan érvénytelenítették a második világháborút követően Carl Schmittre kirótt anatómát. Ehhez lásd MEHRING 2009; 2018; PETHŐ 1993; Cs. KISS 2002; 2004a; 2010; 2021.

⁵ A problémához lásd Cs. KISS 2004a; 2004c; 2010: 19–22; 2021; 2023; MEHRING 2009.

az értelemben, hogy a tudományos diskurzus résztvevőit saját álláspontjuk kialakítása során akaratlanul is rákényszerítik a demarkációprobléma felvetésére és újragondolására.⁶ A határmegvonás Schmitt esetében – tekintve a nemzetiszocialista rezsimmel való kollaborációját és annak démonizáló-mitologizáló értelmezéseit – a legalapvetőbb megismeréslogikai és tudományetikai problémákat veti fel, amelyek elsősorban államtani kutatási programjának tárgyszerű rekonstrukciójából kiindulva tisztázhatók meggyőzően és konszenzusképesen. Írásunkban, a terjedelmi korlátok által lehetővé tett mértékben, ilyesfajta tisztázásra vállalkozunk.

Kutatási program

Carl Schmitt jogi tanulmányokat folytatott, majd közjogászként elkötelezte magát az államjogtudomány rendszeres művelése mellett, így ezzel szükségképpen résztvevőjévé vált a nagy hagyományú német–osztrák jogtudomány államtani kutatási programjának, a jog és az állam „természetét” vizsgáló elméleti diskurzusoknak. Művei, mindenekelőtt ismeretelméleti-módszertani szempontból releváns írásai egyértelműen dokumentálják, hogy a schmitti elméletek polemikusan kapcsolódnak a német jogtudomány államtani kutatási programjának szociológiai fordulatához, közvetlenül elsősorban Max Weber jog-, uralom- és államszociológiájához, Georg Jellinek általános államtanához, Hans Kelsen tiszta jogtanához, Hermann Heller szuverenitás- és államtanához, valamint Rudolf Smend integrációelméletileg megalapozott alkotmánytanához. Schmitt államtani kutatásainak irányultságát meghatározó problémahelyzet formálódása szempontjából döntő belátás, és Jellinek óta magától értetődőség, hogy a modern társadalmakban a szociális integráció és rend feltételeinek biztosítása során zavarok, feszültségek, olyan gyakorlati problémák keletkeznek, amelyek a jog és a jogtudomány tisztán normatív nézőpontjából egyszerűen láthatatlanok. A jog és az állam normatív jogászai értelmezése leárnyékolja, ideológiailag elleplezi és tudományosan megközelíthetlenné teszi az állam tényleges, a szociális integráció és rend megteremtésében játszott szerepét és teljesítményeit, amelyek csak a modern állam (s egyáltalán az állam) politikai funkcióinak és alkotóelemeinek tapasztalati vizsgálatával ismerhetők meg, vagyis amelyek az empirikus államtudományok, elsődlegesen a történelemtudomány, a szociológia és az akkoriban születőben lévő politikatudomány megismerési kompetenciájába tartoznak. A szociális integráció és rend problémái ugyanis alapvetően szociológiai jellegűek, a történelmi államok számára elsődlegesen politikai kihívások formájában jelennek meg,

⁶ Vö. Cs. Kiss 2021: 86–117.

és konkrét politikai válaszokat igényelve kényszerítenek megoldási javaslatok kidolgozására. A szociális integráció és rend problémája eszerint elsődlegesen nem jogi, hanem politikai probléma, amelyet nem lehet tisztán normatív nézőpontból sem értelmesen megfogalmazni, sem megoldani. Az állam politikai funkciójának (alkotórészének) értelmező leírása elkerülhetetlenné tette a szociológiai szemlélet és kutatás jogtudományi-jogelméleti integrációját, valamint a közreműködést a korabeli államtudományon belül szerveződő német politikatudomány formálásában. A politikai (das Politische) fogalmának Jellinek és Weber általi bevezetése erre a problémahelyzetre adott válasznak tekinthető.⁷

Schmitt a normáltudományi működés megkérdőjelezésének fázisában csatlakozott az államtani kutatási programhoz, amelyben az alapp probléma versengő értelmezései határozták azt az elméleti-fogalmi mezőt vagy keretet, amelyen belül egyáltalán megfogalmazhatta kutatási intencióit és saját problémafelvetéseit. A későbbi elméletalkotások szempontjából döntő mozzanat – mint azt a jogpozitivizmus radikális kritikája és Hans Kelsennel folytatott vitája jelzi –, hogy számára a szociológiai fordulatban lejátszódó problémaeltolódás helyzete jelentette a teoretikus továbbkérdés kiindulópontját. Schmitt a kutatási program egyre inkább dogmatikussá és áttekinthetlenebbé váló értelmezési keretéből próbált meg kitörni a jogász fogalmak, szűkebben a modern államtan konstitutív alapfogalmainak (jog, norma, döntés, szuverenitás, kivételes állapot, alkotmány, állam, politikai, jogállam) szociológiai elemzésével, amelynek háttérkontextusát a modernitás történelemteológiai-történelemfilozófiai diagnózisa jelentette.⁸

Schmitt államtani kutatási programja a német államiség történelmi-strukturális változásaihoz – a császárság, a weimari köztársaság, a szövetségi köztársaság egzisztenciális alaphelyzeteihez – igazodva három alkotói periódusra tagolva tárgyalható. Azonban szűkebb, megalapozáselméleti szempontból, s ez a döntő, a kutatási program megvalósításának két szakasza különböztethető meg. Az első szakasz fő műve a *Der Wert des Staates und die Bedeutung des Einzelnen*,⁹ amely az állam értelemkérdésének megválaszolása során a következő axiomatikus megalapozó állításból vagy alapállításból indul ki: *Az állam fogalma előfeltételezi a jog fogalmát*.¹⁰ A második szakasz fő műve a *Der Begriff des Politischen*,¹¹ amelynek axiomatikus megalapozó állítása: „Az állam

⁷ Vö. CS. KISS 2022a: 59–83.

⁸ Vö. SCHMITT 2002b.

⁹ SCHMITT 1914.

¹⁰ Az alapállítás, mint látni fogjuk, az írásban több szöveghelyen is megtalálható különböző összefüggésekben és megfogalmazásokban.

¹¹ SCHMITT 1996; 2002a: 15.

*fogalma előfeltételezi a politikai fogalmát.*¹² A megalapozó állítás az alapfogalom kijelölésével rögzíti az elméletalkotás kiindulópontját, meghatározza az államelméleti megismerés nézőpontját, illetve jelzi annak megváltozását, azaz a jog és állam megkülönböztetésről a politikai és állam megkülönböztetésre való áttérést.¹³ Itt előzetesen fontos megjegyezni, hogy Schmitt államtanai kutatási programja befejezetlen, illetve töredékes maradt abban az értelemben, hogy rendszeres formában csak alkotmánytant dolgozott ki, államtant nem. A politikai problémájának a megoldását, az állam- és alkotmányelméleti kutatásait fogalmi szinten összekapcsoló írását, *A politikai fogalmát* ugyanis nem az államtan, hanem az alkotmánytan rendszeres kidolgozása követte. Visszatekintve erről az elméletalkotási ugrásról, vagy inkább hiátusról, az okok és indítékok említése nélkül pusztán azt írja, hogy a „hozzá kapcsolódó szisztematikus könyv *alkotmánytan* (1928) lett és *nem államtan*”.¹⁴ Schmitt rendszeres formában tehát csak alkotmányelméletet dolgozott ki, így államelméletének elemei és rendszerformája csak az államproblémát különböző nézőpontokból, közvetlenül vagy közvetve tematizáló írásaiból rekonstruálható. *A politikai fogalmával* egy időben született és a politikai államfogalmat alapul vevő *Verfassungslehre* – az állam- és alkotmányfogalom különbözőségét szem előtt tartva – így akár államelméletnek is tekinthető, bár nem az.¹⁵ Ugyanakkor a *Verfassungslehre*ben kidolgozott rendszeres alkotmányelmélet nem jöhetett volna létre előzetes államelméleti reflexió és megalapozás nélkül. Ezt az állítást igazolja a kifejtés során alkalmazott, de rendszeres formában előzetesen nem definiált államelméleti fogalmak (politikai, állam, hatalom, uralom, legitimitás, integráció, demokrácia, diktatúra stb.) sora, amelyek a kifejtés menetében fogalmi előfeltételekként a megalapozás módján kapcsolódnak az alkotmányelméleti fogalmakhoz.

Jelen tanulmány az államtanai kutatási programot bevezető írás, az 1914-ben megjelent *Der Wert des Staates und die Bedeutung des Einzelnen* elemzésére vállalkozik, amelyben Schmitt kísérletet tett az állam jogfilozófiai elméletének kidolgozására.¹⁶ Nézőpontját és előfeltevéseit tekintve a korszak jogfilozófiai vitáihoz kapcsolódó írás problémafelvetése a modern ember lényegére irányuló történelemfilozófiai-antropológiai kérdés: Milyen értelemben jellemezhető a modernitás az individualizmus korszakaként, illetve a modern ember individualitása lényegi értelemben hogyan határozható meg? A kérdésre Schmitt államelméleti nézőpontból, a jogfilozófiai államtan kidolgozásával ad választ. Itt fontos szem előtt tartani, hogy a problémafelvetés,

¹² SCHMITT 2002a: 8.

¹³ SCHMITT 2002a: 15.

¹⁴ SCHMITT 1969: 25. A kutatási program folytonosságához, befejezetlenségéhez lásd Exkurzus.

¹⁵ Vö. SZILÁGYI 2017–2018.

¹⁶ Vö. SCHMITT 1914: 14.

bár ezt így Schmitt kifejezetten nem fogalmazza meg, a liberalizmus világ- és emberfelfogásának, a világértelmezés liberális monopolizálásának a hallgatólagos kritikája is.¹⁷ A liberalizmus szerint az individuum-individualitás lényege meghatározható az államtól és a jogtól függetlenül, kizárólag az egyes ember erkölcsi öntörvényadása elsődlegességének, az erkölcsiség (Sittlichkeit) megalapozóképeségének a feltételezésére támaszkodva. Ezzel szemben Schmitt amellet érvel, hogy az egyes ember önmagából, a saját erkölcsiségében gyökerező szabadsága alapján nem érthető meg, individualitásának lényegi – a modern kor szellemét és a modern ember belső egységét egyidejűleg kifejező – meghatározása nem lehetséges az államtól és a jogtól függetlenül. Ennek belátásához azonban a jogfilozófiai megismerésben fordulatra, azaz nézőpontváltásra és annak bizonyítására van szükség, hogy az értelmezési probléma megoldása nem lehetséges sem az egyes ember (Einzeln) nézőpontjából, sem az erkölcsi-etikai értékszférából kiindulva. Schmitt szerint a helyes interpretációt – a modernitás antiindividualista tendenciáihoz és struktúráihoz igazodva¹⁸ – a jog és az állam viszonyának jogfilozófiai elemzése, végső soron az államnézőpont érvényre juttatása teszi lehetővé.

Schmitt problémafelvetése és írása a korabeli jogtudományi diskurzusban az államjelenségre irányítja a jogfilozófiai megismerési érdeklődést:

„A vita középpontjában ma a jogra – mint a tényekkel szemben közömbös (azokból levezethetetlen) normára – irányuló kérdés áll, *de nem az államra, mint realitásra*. Ezzel szemben e könyv érdeklődése *az államra irányuló kérdésben nyer igazolást*, miközben a jogról csupán az kerül kifejtésre, ami az állam jogfilozófiai definíciójához szükséges.”¹⁹

Ebben a vonatkozásban „különösen fontos tétel (Satz), hogy *a jog megelőzi az államot*”.²⁰ A jogfilozófiai megismerésnek – hangsúlyozza Schmitt – ennek megfelelően abból kell kiindulnia, hogy az állam fogalma előfeltételezi a jog mint norma fogalmát. A megalapozó állítás két további állítást implikál: a) a jog nem vezethető

¹⁷ Erre utal a megítélés mércéjéül szolgáló korszerű-korszerűtlen megkülönböztetés újrafogalmazása.

¹⁸ A modernitás antiindividualista jellegét Schmitt axiomatikus állítás formájában rögzíti: „Korunk *nem* individualisztikus, ezért nem kell kis kornak lennie. Léteztek nagy korok, amelyek kifejezetten antiindividualisták voltak.” (SCHMITT 2002a: 6.) A modernitás individualitáson túllépő szerkezeit és tendenciáit – így a művészetben a reneszánsz mintaképektől való elfordulást, a tudományban a szociológia mint új empirikus tudomány, illetve a filozófiában a tudatfilozófiai ismeretelmélet individualitáson túli transzcendentális szubjektumának a megjelenését – az interpretáció háttérkontextusaként és igazolásaként felsorolásszerűen előfeltételezi, de nem fejt ki.

¹⁹ SCHMITT 2002a: 10. (Kiemelés – Cs. K. L.)

²⁰ SCHMITT 2002a: 8. (Kiemelés – Cs. K. L.)

le a hatalomként definiált államból, illetve b) a jog nem vezethető le az erkölcsi-etikai szférából.²¹ Az első állítást Schmitt a jog (és az állam) hatalomelméletének, a másodikat a jog (és az állam) etikai elméletének a kritikájával bizonyítja.

A jogfogalom előzetes minimalista-negatív értelmezése filozófiailag a világ kanti-újkantiánus dualista felfogásának előfeltételezésén alapul. Eszerint a világ a *lét* (Sein) és a *kell* (Sollen), a *természet* (Natur) és a *norma* (Norm), a *valóság* (Wirklichkeit) és az *érvényesség* (Geltung), a *tény* (Tatsache) és az *érték* (Wert) megkülönböztetése által határolt nézőpontból értelmezhető. A megkülönböztetések filozófiai-logikai értelemben antitézisek, amelyek a világ két területének vagy a két világnak a viszonyát áthidalhatatlan, közvetíthetetlen ellentétként írják le.

A később kifejtendőket megelőlegezve mindebből az következik, hogy az állam lényege szerint jogi jelenség, azaz kizárólag a jogi-jogászai érvényességi körén belül azonosítható, s hogy csak helyesbített jogfilozófiai nézőpontból ismerhető meg. Schmitt szerint a kortárs jogfilozófia ugyanis, a jogtudományhoz való viszonyát illetően, két alapvető problémával küzd. Az egyik problémát Rudolf Stammler és Hermann Cohen előremutató jogfilozófiai erőfeszítései kapcsán Schmitt abban látja, hogy e kísérletek legfeljebb a kezdetét jelentik annak a folyamatnak, amelyben tudományelméleti szempontból meggyőzően tisztázható az általános jogtan (allgemeine Rechtslehre) pozíciója, funkciója, a jogi norma és a jogi élet, illetve az elmélet (Theorie) és a gyakorlat (Praxis) viszonya.²² Ráadásul a helyes felismerések ellenére rossz hírbe hozták a jogfilozófiát a jogászoknál. A másik problémát az államjelenség vizsgálatának elhanyagolása jelenti, amely lehetetlenné teszi az állam jogi lényegének megértését, s ezzel „az individualitás jogfilozófiai konstrukcióját”.²³

Schmitt egyszerre próbálja meg helyreállítani a jogfilozófia jó hírét és bizonyítani megismerőképességét, amikor a *cselekvés jogi-jogászai fogalmát* emeli a vizsgálódás középpontjába.

„Meg vagyok győződve, hogy Cohen imponáló éleslátásról tesz bizonyosságot azzal, hogy a *cselekvésfogalmat a jogtudomány központi fogalmaként ismeri fel*; de

²¹ A jog lényege nem érthető meg és nem is vezethető le az erkölcsi-etikai szférából, amely az individuum cselekvésnézőpontjából értelmezi a világot, mert: „Sem a jog, sem az állam nem ér véget az individuumnál; nem ismerik az egyes emberben való beteljesülést, sem a szentet [...] a jog az etikával szemben önállóvá válik [...] a jog nem vezethető le az etikából [...]” (SCHMITT 2002a: 11).

²² „Az ellentmondás oka az állam vizsgálatának az elhanyagolásában rejlik és azokban a következtetéseken, amelyek az állam lényegéből erednek az individualitás jogfilozófiai konstrukciója számára.” (SCHMITT 2002a: 11.)

²³ SCHMITT 2002a: 11.

ennek a központi állásnak a jogászai ábrázolása, amely önmagában is tudományos jelentőséggel bírna, még várta magára.”²⁴

Ennek megfelelően a jogfilozófiai vizsgálódás

„az állam és a jog viszonyának a kérdésére, az állam definíciójának a kérdésére és azokra a konzekvenciákra összpontosít, amelyek ebből az *államban lévő individuum* számára adódnak. Az állam definíciójához kapcsolódó számos kérdéssel csak annyiban foglalkoztam, amennyiben az állam lényegének az ábrázolásához szükséges volt, hogy megtaláljuk a problémák során keresztülvezető utat és *zárt rendszerben megadjuk az állam jogfilozófiai elméletét*.”²⁵

A jog hatalomelmélete

Az írás első, *Recht und Macht* (Jog és hatalom) című fejezetében Schmitt a jogfilozófiai államtan alapfogalmaként és a kifejtés kiindulópontjaként a jog fogalmát határozza meg. A megalapozási eljárás kiindulópontja a jog (és az állam) hatalom- és etikai elméletének kritikája, végpontja a jog fogalmának meghatározása. A jog hatalomelméletének cáfolata során a következő állítások bizonyítására tesz kísérletet: a jog nem a hatalom funkciója, nem az állam eszköze; a jog nem vezethető le a hatalom, az állam létezésének tényéből; a jog elsődleges a hatalommal (állammal) szemben.

A kritika és a cáfolat döntő kérdését Schmitt a természettudományos tényállítások (tényeken alapuló oksági magyarázat) és a jogászai érvelés (értékelő hozzárendelésen alapuló interpretáció), illetve az empirikus és normatív érvényesség ismeretelméleti-módszertani (megismeréslogikai) különbségéből kiindulva²⁶ fogalmazza meg:

„A kérdés nem az, hogy a jog vagy a hatalom működik-e (vorgehen) a világban, hanem az, hogy a jog levezethető-e a tényekből. A jog emberek általi elismerése is pusztán tény, és éppen az a kérdés, vajon a tények képesek-e a jogot megindokolni. Ha a kérdésre tagadó a válasz, úgy adva van a két világ ellentéte. Ha a jog a hatalommal szemben önállóvá és függetlenné válik, úgy ebből olyan dualizmus következik, amely megfelel a kell (Sollen) és lét (Sein), normatív és genetikus,

²⁴ SCHMITT 2002a: 12.

²⁵ SCHMITT 2002a: 14. (Kiemelés – Cs. K. L.)

²⁶ A jogi döntések megindokolása „jó okokat” (gute Gründe) feltáró érvekkel (következtetésekkel) történik, nem pedig tényekre való hivatkozással (SCHMITT 2002a: 20–21).

kritikai és természettudományos szemlélet antitéziseinek [...] Szigorúan véve – és a *filozófia* mindent csak szigorúan tud venni – a jog és a hatalom világának összeegyeztethetetlen önállóságban kell (müssen) egymás mellett állni.”²⁷

Schmitt tehát nemmel válaszol, és a világ dualista, kanti-újkanti felfogását előfeltételezve a következőképpen rekonstruálja a hatalomelméletet.

A hatalomelmélet a tapasztalati *cselekvések* mint a valóságban „ható realitások” (wirkende Realitäten) síkján tényekre, illetve oksági összefüggésekre támaszkodva érvel,²⁸ és azt állítja, hogy a jog azonos a pozitív, ténylegesen érvényesülő törvényjoggal, s hogy a jog lényege az akarat és a cél (Wille und Zweck) fogalmával határozható meg.

Ezzel szemben Schmitt azt állítja, hogy: a) a jog nem azonosítható a pozitív, ténylegesen érvényesülő törvényjoggal, b) a jog lényege nem határozható meg sem az akarat, sem a cél fogalmával, c) a jog érvényessége, *filozófiai* értelemben, független az egyes ember véleményétől vagy embercsoportok egybehangzó véleményétől,²⁹ d) a tényekre, illetve oksági összefüggésekre hivatkozva érvelő hatalomelmélet, anélkül, hogy ennek tudatában lenne, előzetes értékelésekre támaszkodik, azaz előfeltételezi az értékek, a normatív érvényesség szféráját, s ezzel a normák és a tények világának közvetíthetetlen ellentétét.

Az első és a második állítás két kapcsolódó érv. A jog azonosítása a pozitív törvénnyel, illetve a hatalom jogként vagy a jog hatalomként való felfogása a fogalom-meghatározás problémáját a cselekvés (akarat-céltételezés) területére redukálja, amelyet az empirikus tudományok (pszichológia, szociológia) vizsgálnak.³⁰

²⁷ SCHMITT 2002a: 20, 22.

²⁸ A cselekvések az értelem- és értékmentes kauzális valósághoz tartoznak. Schmitt, szemben Max Weber megértő szociológiájával, nem ismeri el, hogy a szociális cselekvések, illetve kapcsolatok – a természeti szféráról (öszönvezérelt viselkedésről) leválva – saját értelemmel (subjektív gemeinter Sinn) rendelkeznek, és a nyelv pusztán a cselekvési értelemképződés kifejezésének a médiuma. Schmitt szerint a cselekvések értelemforrásai a normák (Sollen) és az értékek, amelyeket alapvetően gondolati és nyelvi konstrukcióknak tekint. A valóság ténytéréhez tartozó cselekvések a kauzális összefüggéseket vizsgáló pszichológia és szociológia megismerési illetékességébe tartoznak.

²⁹ „A norma lényegéhez tartozik, hogy (filozófiai értelemben) az egyes embertől függetlenül érvényes. A norma számára nem létezik egyes ember, aki azért, hogy észleli a normát, meg is tudná alkotni, még ha kérdéses is lenne a logikai vagy jogi helyesség.” (SCHMITT 2002a: 30.) Mindhárom esetben megszüntetik a jog (Sollen) és a tény (Sein) áthidalhatatlan különbségét, és a ténytérüség válik a jogi norma érvényességi alapjává.

³⁰ „Ha a jogot hatalomként definiálják, úgy a jog lényege szerint már nem norma, hanem lényegileg *akarat és cél*.” (SCHMITT 2002a: 21.) A hatalomelmélet következménye, hogy: „A jog világában az aktív, életre hívó elv nem a *jogászai érvelés* lenne, hanem az állam akaratja maga konkrét ténytérüségében.” (SCHMITT 2002a: 22. Kiemelés – Cs. K. L.)

A törvényre redukált jog empirikus célként a hatalmat gyakorló (jogalkotó-jogérvényesítő), illetve a hatalomnak engedelmeskedő (jogkövető-jogsértő) cselekvések *eszköze*. Ha a jogot „végcélként” vagy „abszolút célként” fogják fel és kiemelik a tapasztalati cselekvések tényszerűségének világából, azaz már nem lehet konkrét emberek céljaként a hatalom eszköze, akkor olyan célmeghatározó szubjektumokat kell konstruálni, amelyek már nem használhatnak eszközöket. A problémát itt az okozza, hogy a konstruált szubjektumokat ható realitásokként fogják fel (a hatalom csupán a jog eszköze!), és ezzel a jog lényegét „tapasztalat fölötti hatalomban pillantják meg, amely az empirikust céljai szolgálatába állítja”, így a jogot ismét csak a hatalomhoz kötik, amelyből ered, és amelyben formálódik. Ebben az értelemben sem a tapasztalati, sem a tapasztalat fölötti cél nem tartozik a jog meghatározásába.³¹

Ugyanakkor a jog olyasvalami, aminek érvényesülnie kell, amit meg kell valósítani, és ténylegesen érvényesül is, így a cél és a célmegvalósító akarás (cselekvés) valamilyen formában hozzá kell hogy tartozzon a joghoz. „A célt olyan valamiként határozzák meg, amelyet el kell érni. A lét (Sein) és kell (Sollen) egész antagonizmusát az »el kell érni« (erreicht werden soll) fordulat még tisztázatlanul tartalmazza.”³² Az „el kell érni/meg kell valósítani” (erreicht/verwirklicht werden soll) kifejezések jelzik a jog valóságra vonatkozásának szükségszerűségét, s ezzel a jogi norma kelljében (Sollen) rejlő, a hatalomelmélet által ideologikusan elfedett paradoxont, amelyet a jog jogelméletének, vagyis a jogfilozófiának kell tisztáznia.

A harmadik állítás bizonyítására – amely szerint a vélemények tényszerű összegződése és egybehangzása nem alakítja az individuális és csoportvéleményeket sem logikailag, sem jogilag helyes érvekké, vagyis a mennyiség nem csap át minőségbe – érdemes röviden kitérni, mivel az Georg Jellinek „tényszerű normativitásáról” (Normativität des Faktischen) szóló „közvetítő” felfogásának a cáfolata. Schmitt szerint az individuális vélemények mennyiségi összegződése, tapasztalati kiterjedései csupán a minőség (normatív érvényesség) megjelenési formái, szimbólumai vagy jelei.

„Ezzel azonban a lényegen semmi nem változik, mert soha nem fejlődik (emporwachsen) az *értelmetlen értelemmé*, az *értékidegen értékke*. A fokozatos átmenet teljesen elgondolhatatlan; ezt jogi vagy etikai értékek megindokolására felhasználni azt jelentené, hogy a realitás keletkezésére irányuló kérdést felcserélnénk az érték szimptomájára vonatkozó kérdéssel [...] A természet vizsgálatából – amelyhez az emberek együttélése is tartozik, s amennyiben az egyedül a megállapító és magyarázó szociáltudományok ügye – soha nem következhet jog. Csak egy

³¹ SCHMITT 2002a: 33.

³² SCHMITT 2002a: 34.

norma felállítása indokolhatja meg a jog (Recht) és nemjog (Unrecht) különbségét, de nem a természet. A nap süt az igazakra és az igaztalanokra. Ha a jog levezethető tényekből, akkor jog nem létezik. A két világ szemben áll egymással.”³³

Az értelemképző érték tapasztalati elismerése (azaz helyeslése és érvényesülése) és jogász megindokolása (azaz helyességének és érvényességének bizonyítása) között tehát szigorúan különbséget kell tenni, ez utóbbi nem vezethető vissza értékvonatkozás nélküli értelemidegen tényekre, mert a jogász megismerés számára „a jogban csak tényállások és tényállásismérvék vannak, de nem egyedi tények mint olyanok.”³⁴

A negyedik állítás bizonyítása azon a szemantikai tényen alapul, hogy a hatalomelmélet két vonatkozásban is szükségszerűen előzetes értékelésekhez kötődik, egyfelől az egyéni és csoportos vélemények keletkezését, másrészt a jogalkotó hatalom igazolását illetően. Az önkéntes jogkövetés vagy a tudatos jogsértés egyaránt előfeltételezi a helyes és a helytelen jog közötti kizáró megkülönböztetést, mint ahogyan a jogalkotó hatalom a döntésre képes és képtelen hatalom közötti különbségtételt, s ezzel a hatalomelmélet hallgatólagosan előfeltételezi a tények és az értékek megkülönböztetését mint áthidalhatatlan ellentétet, s ezzel önmagát cáfolja.

Összefoglalva: A hatalomelmélet pusztán tényeket, illetve oksági összefüggéseket „akar és tud megállapítani és magyarázni”, de nem képes „igazolni vagy megindokolni”, azaz kilépni a valóságból (Sein), ezért hozzáférhetetlen számára a jogi jelenségek világa (Sollen).³⁵

³³ SCHMITT 2002a: 30.

³⁴ SCHMITT 2002a: 31. „[A] bíró nem tud tényállást felvenni anélkül, hogy az alkalmazandó törvények célként már ne »lebegnének előtte« vagy ne lennének számára többé vagy kevésbé tudottak [...] A tényállás specifikáció eredménye, amelynek révén egy új képződményt hoznak létre és a jogásznak egyedül ezzel van teendője. *A jogi normák világának tökéletes zárttsága ezzel biztosítva van.*” (SCHMITT 2002a: 31–32. Kiemelés – Cs. K. L.)

³⁵ SCHMITT 2002a: 17, 18. Ezen a ponton fontosnak tartjuk a schmitti érvelés két következményére felhívni a figyelmet. Az írás filozófiai előfeltevését konkretizáló a), b), c), d) állítás a hatalomelmélet cáfolatán túlmenően a jog és a tudomány, illetve a tudomány és a politika diskurzusainak szigorú elválasztása melletti érvek, s ezzel a demarkációprobléma megoldására tett javaslatnak is tekinthető. Az érvelésből továbbá az is kiderül, hogy az állam jogfilozófiai elmélete intenciója szerint *kritikai* elmélet. A jog hatalomelméletéből ugyanis az következik, hogy nem lehet vitát folytatni a jog érvényességi alapjáról, a jog helyességét megindokoló „jó okokról” (gute Gründe), mert a jog „csak része a létnek”, cselekvésként a valóság ténytéréhez tartozik, „érvényessége” (Geltung) pusztán tapasztalati jellegű, így létezésével – vagyis azzal, hogy a hatalom (állam) döntése által létrejön és az engedelmeskedő cselekvések nagy valószínűsége, „érvényesíti” – már eleve igazolja önmagát. Ezzel feleslegessé teszi és kikapcsolja a jog helyességéről folytatott jogi-jogtudományi vitát és a tárgyi kritikát, így persze lehetetlenné válik „a hatalom jogosultságának a cáfolata” is. A jog hatalomelmélete szerint pusztán a versengő politikai erők által javasolt, az államcél rangjára

A jog jogelmélete

A jog lényege szerint norma, illetve önszerveződési logikája következtében normák hézagmentesen zárt rendszere. A jog lényege csak akkor ismerhető meg, ha kiemelik az oksági valóságból, a tapasztalati cselekvések cél-eszköz és akarati összefüggéséből. Schmitt szerint a normativitás lényege az „el kell érni/meg kell valósítani” kifejezésekkel jelzett tényállásban rejlik, azaz a norma megvalósítására mint a jog végcéljára vagy abszolút céljára történő tisztán formális gondolati-nyelvi utalásban. A norma tehát nem tartalmazhat konkrét empirikus cselekvési célokat, csak tényállásszerűen meghatározott általános célok elismerését és formális utalást a jog megvalósításának abszolút követelményére mint eszköz nélküli végcélra.

„A normatív (das Normativ), amely a »meg *kell* valósítani« szavakban rejlik, csak egy visszautalást tartalmaz a jogra és nem jelent semmi mást mint: a *jog valami, amit joggal kell megvalósítani*. A hangsúly a normatívon, a cél jogosultságán van, ennél fogva nem a célon, hanem a normán múlik a dolog.”³⁶

A jog logikailag zárt normarendszer, amely jogi értékelések és érvelések révén építi fel és szabályozza önmagát, így csak paradoxon árán tartalmazza a cél (akarás) mozanatát mint a jog érvényességi körén belül hatóképes realitásra (cselekvésre) való formális utalást, amely egyedül lehet hordozója és megvalósítója a jognak.

„A norma nem hordozhat akarást, célt; a cél hordozója csak egy olyan realitás lehet, amely *feladatát* a jog »megvalósításában« látja [...] A célra irányuló kérdés nem a jog lényegére, hanem a jogban található *ethosz szubjektumára* irányuló kérdés.”³⁷

A jogi normák világa bár tökéletes, hézagmentes zárttságban áll szemben a tények világával, azonban a jog valamilyen értelemben és módon mégiscsak vonatkozik a valóságra, mivel kikényszeríthető magatartásszabályként „az emberek külső együttélését” szabályozza, s ebbéli funkciójában a szociális létezés alapvető feltételének tekintik.

emelt törvényalkotási célok összemérése és vitája lehetséges, olyan szakértői-politikai diskurzus, amelyben maga a jog, következésképp az államhatalom, már nem szorul megindokolásra.

³⁶ SCHMITT 2002a: 34 (kiemelés – Cs. K. L.).

³⁷ SCHMITT 2002a: 34 (kiemelés – Cs. K. L.). A célhoz hasonlóan az akarat is olyan valami, amit „meg kell valósítani”, és hasonlóan a célhoz, az állam jogalkotói akaratára való hivatkozás is áttöri a jogot a valóságtól elválasztó határt (vö. SCHMITT 2002a: 35–36).

A jog társadalmi valósághoz való viszonyának paradoxonjából következik a jog-filozófiai államelmélet alapkérdése: A jog hogyan vonatkozik a valóságra, illetve hogyan kapcsolódik össze a két világ anélkül, hogy ismeretelméleti-logikai-ontológiai különállásuk megszűnne? A kérdésre adott válasz jelenti Schmitt felfogásában az államprobléma elméleti megoldását. A kutatási program első szakaszában Schmitt a jog hatalommal szembeni elsődlegességéből és megalapozó képességéből kiindulva annak bizonyítására törekszik, hogy a jog (Sollen) és a létező valóság (Sein) szerkezeti viszonyának leírásával kijelölhető az a pont, vagy meghatározható az a mozzanat, amely lehetővé teszi a két világ kapcsolódását, „intézményesült” (!?) közvetítését, azaz feloldható a valóságra vonatkozás paradoxonja.

Az állam fogalma

Az állam jogfilozófiai elméletének alapproblémája, amint azt a hatalomelmélet kritikájának érvei nyilvánvalóvá tették, analitikus jellegű, megoldása a jogi norma *kell- és értékmozzanatának* helyes értelmezésében rejlik. A jogi norma olyan „valami”, amit feltétlen önértéke folytán el kell érni, meg kell valósítani, azaz jelentése implikálja (de nem tartalmazza!) az öncélúság mozzanatát: a jog mint öncél nem gondolható el a normát létrehozó és megvalósító, a norma-rendszert (jogrendet) fenntartó szubjektum nélkül. Ez a szubjektum a jog *cselekvő hordozója*, aki a jogi normát – annak értelmét felfogva – elérendő célként kitűzi, akarja és érdekelt annak megvalósításában. Mivel a cselekvő szükségképpen az empirikus valóság, a lét (Sein) része, ez kizárja a cél, az akarat, az érdek – összefoglalóan: a döntés – fogalmi elemként történő felvételét a jogi norma meghatározásába. Ebből az következik, hogy a cselekvőnek a jog normatív érvényességének körén belül kell maradnia, azaz *jogi szubjektumnak*, jogász konstrukciónak kell lennie, különben nem rendelkezne értelemmel és értékkel, s nem tudná megőrizni a jog elsődlegességét és megalapozó képességét a hatalommal szemben.

Schmitt nem az egyes embert, hanem az államot tekinti annak a jogi szubjektumnak, amelynek lényegéből következik, hogy feladata a közvetítés, a két birodalom kapcsolatának létrehozása és intézményesült biztosítása, mert csak az *állam számára jelenti a jog valóságos lehetőségként saját létezésének a feltételét*. A jog tehát elsődlegesen nem az individuális, hanem a kollektív (szociális) létezés feltétele, azaz olyan egzisztenciális feltétel, amely csak az állam cselekvései révén teremthető meg és tartható fenn. Az állam értelmére irányuló kérdés

(mi az állam?) ily módon elsődlegesen a *rendeltetés* problémáján és nézőpontjából fogalmazódik meg.³⁸ Eszerint

„az állam *értelme* kizárólag abban a *feladatban* áll, hogy megvalósítsa a jogot a világban, miáltal az állam a »jog, állam és individuum« sorozat *középpontjává* válik. A jog, mint tiszta, értékelő, tényekből nem igazolható norma jelenti logikailag e sorozat első tagját; *az állam végrehajtja e gondolati világ összekapcsolását a tapasztalati jelenségek világával és a jogi ethosz egyedüli szubjektumát reprezentálja.*”³⁹

Az állam eszerint a két világ közötti átmenetet biztosító közvetítő, az elvont jogot konkrét törvényjoggá transzformáló eszköz, kitüntetett tapasztalati létező, amelynek a cselekvés-hatalom-döntés elemeiből felépülő fogalmát nem lehet empirikusan, az érték- és értelemmentes valóságból kiindulva induktív-összehasonlító módon meghatározni. Az államfogalom központi eleme ugyanis a *legitimitás*, a hatalom értékeszmékkal történő igazolása, az értékeket pedig nem lehet a tapasztalatból meríteni, hanem kizárólag a jogból. Schmitt a „jogállam” kifejezés elemzésével bizonyítja az állítást.

„Az államfogalom konstitutív elemei csak a jogból meríthetők, mivel a jogállamként való megjelölés nem a tényleges viszonyok esetleges egyezését jelenti jogi normák komplexumával egy empirikus államban, hanem az állam összetételében (*Zusammenstellung*) a joggal való egyezést, az államot a jog által teljesen megragadják és determinálják, egészen a jog szférájába emelik [...] A hódok vagy hangyák állama ezért soha nem lehet jogállam. A jogállam sokkal inkább olyan állam, amely egészen a jog funkciójává akar válni [...] habár azokat a normákat, amelyeknek magát aláveti és amelyeket maga is formál, nem azért közli jogi normákként, csupán mert maga nyilvánítja ki őket. Ellenkezőleg, az állam kifejezetten elismeri, hogy a jogi normákat csak azért nyilvánítja ki, mert azok a jog kifejeződései, és hogy a normáknak éppen ezen okból veti alá magát [...] A jog által minden egyes elemében uralva, az állam csak a jogot akarhatja. Önmagát adná fel és szolgáltatná ki, ha a pusztá hatalomra akarna hivatkozni, mivel tökéletes ellentmondás lenne, hogy az autoritás norma helyett konkrét állapotra támaszkodjon. Történelmileg nem létezett még olyan állam, amely ezt tette volna [...]”⁴⁰

³⁸ Az állam értelemkérdésének elemzéséhez lásd Cs. KISS 2022c.

³⁹ SCHMITT 2002a: 2–3 (kiemelés – Cs. K. L.); vö. SCHMITT 2002a: 38.

⁴⁰ SCHMITT 2002a: 50.

Schmitt ismételten hangsúlyozza, hogy minden államhatalom „jó okokkal” igazolja magát, és „hivatalosan” elismeri kötelezettségét a jog érvényesítésével kapcsolatos felelősségét illetően. Az állam mint legitim hatalom a jog ethoszának egyedül hiteles hordozója a valóságban, ennek alapján van jogosítva és „felhatalmazva”, hogy az imperativitás mozzanatát beemelje a jogba, mivel a jogi normától fogalmilag teljesen idegen a reális világra történő hatásgyakorlás minden formája.

„A norma jogi karakterének ezért semmi köze sincs a saját kikényszeríthetőségével vagy a kikényszeríthetőségre irányuló tendenciával [...] A jogi norma soha nem lép kapcsolatba a valósággal, ezért fogalmi jegyként nem rendelhető hozzá a kényszer vagy kikényszeríthetőség. A megfelelő hely, ahová a kényszer és a hatás tartozik, az állam mint a jog közvetítője, amelynek értelme a jog megvalósításában rejlik.”⁴¹

A jogfilozófiai államtan megalapozása szempontjából alapvető állítások összefoglalóan a következők: a) A jog megelőzi az államot, az államtan megalapozásának alapfogalma a jog mint norma, illetve normarendszer, nem pedig hatalom.⁴² b) A jog és az állam kapcsolata a filozófiai előfeltevésekből következően nem lehet *sem* tisztán empirikus, *sem* tisztán normatív jellegű, azaz nem értelmezhető *sem* két tapasztalati, egymással oksági viszonyban álló tény összekapcsolásaként, *sem* egyszerűen a norma pusztá következményeként vagy egyszerűen normaalkalmazásként.⁴³ c) Az állam nem a valóság egyedi-konkrét tárgya, hanem sajátos értelemben, azaz legitim hatalomként cselekvő realitás, az a kitüntetett konstruált jogi szubjektum, amelyben és amely által a két világ összekapcsolódik.⁴⁴

⁴¹ SCHMITT 2002a: 55, 68.

⁴² Vö. SCHMITT 2002a: 8, 10. Schmitt a hatalomelmélettel szemben amellettt érvel, hogy „nem a jogot kell az államból, hanem az államot kell a jogból definiálni, az állam nem teremttője a jognak, hanem a jog az állam teremttője: a jog megelőzi az államot [...] Nem a jog van az államban, hanem az állam a jogban.” (SCHMITT 2002a: 46, 48.)

⁴³ SCHMITT 2002a: 39–40. Az államnak „valami másnak kell lennie, mint az egyes emberek közötti együttműködés hatásának, amelyet önálló lényként gondolnak el, mint okok és következmények metszéspontjának, többnek mint értelmetlen hatalomnak”. (SCHMITT 2002a: 46.)

⁴⁴ „Az állam eszerint jogi képződmény, amelynek értelme kizárólag a jog megvalósításának feladatában rejlik, a külső világ olyan állapotának az előidézésében, amely lehetőség szerint megfelel azoknak a követelményeknek, amelyek a jogi gondolatokból az egyes emberek viselkedése és a külvilág intézményei számára következtetéssel feltárhatók.” (SCHMITT 2002a: 52.)

Schmitt államtani kutatási programjának első szakaszában az államjelenség újfajta, fordulatot jelentő jogfilozófiai megközelítését körvonalazza, amelynek axiomatikus tézise a legitim hatalomként cselekvő állam jogi formában való létezésének szükségyszerűsége, s amely az általunk szinoptikusnak nevezett megközelítés egyik változatának tekinthető.⁴⁵

Exkurzus

Carl Schmitt jogtudományi munkásságának tárgyszerű megítélése szempontjából a belső és külső recepcióban egyaránt megkerülhetetlennek tekintik az életmű folytonosságának kérdését. Arra keresik a választ, hogy Schmitt nemzetiszocializmushoz való csatlakozása vajon cezúrát, törést jelentett-e az életműben, hogy kollaborációjában milyen szerepet játszott a személyiség és az elmélet, az érvényesülési vágy és az opportunizmus,⁴⁶ a politikai és alkotmányjogi helyzet kényszere, a szellemi versengés és a jogtudományi kutatás (elméletalkotás) „logikája”, s hogy mennyiben tekinthető vagy nem tekinthető totalitárius gondolkodónak. Megítélésünk szerint, s ezt a kifejtés során bizonyítani fogjuk, Schmitt államtani kutatási programját egyértelműen a folyamatosság jellemzi, függetlenül a társadalmi-politikai és alkotmányjogi helyzet változásától, valamint attól, hogy a jogtudományi megismerés alapjául szolgáló filozófiai nézőpontja, ismeretelméleti-módszertani pozíciója az I. világháború utáni alkotói korszakában lényeges változáson ment keresztül. Az a tény, hogy az NSDAP-hoz való politikai csatlakozása miatt, nemzetiszocialista elkötelezettségét bizonyítandó, karrierje érdekében átvette és alkalmazta a fajelméleti-antiszemita szótárt, az ideológiai-politikai elvárásoknak való megfelelés érdekében is módosított elméletein, nem érintette államtani kutatási programjának folyamatosságát, amely kollaborációja ellenére a lényegyet illetően megőrizte belső egységét.

A kutatási program folytonossága melletti döntő érvnek tekintjük, hogy Schmitt ideológiai-politikai alkalmazkodásának eseményei és teoretikus teljesítményei alapvetően állam- és alkotmánytanának konkrét alkalmazásait szemléltetik. Az elméletalkotás művelői síkjait és „logikáját” tekintve elsősorban igazolási

⁴⁵ Vö. Cs. Kiss 2022a.72–75

⁴⁶ OTTMANN 1990.

szempontból változtatott szövegein,⁴⁷ illetve nemzetiszocialista elköteleződését kifejező, bizonyító szövegeket írt, ám ez nem érintette az elméleti megalapozást és a kifejtést. Ez alól részben kivételt képez a *Staat, Bewegung, Volk* és a *Die drei Arten des rechtswissenschaftlichen Denkens* című, 1934-ben közölt írás,⁴⁸ amelyekben Schmitt nem pusztán politikai elkötelezettségének nyilvános kifejezésére, a nemzetiszocialista vezérállam intézkedéseinek igazolására törekedett, hanem – a politikai fogalmának meghatározásával lehetővé tett értelmezési keretben – kísérletet tett az új forradalmi berendezkedés autentikus politika-, állam- és jogelméletének megalkotására. Így például a *Staat, Bewegung, Volk*-ban módosította eredeti, államközpontú (etatista) elméletét, és kísérletet tett a nemzetiszocializmus tulajdonképpeni, pártközpontú államelméletének kidolgozására, amely azonban, eltekintve a kezdeti pozitív fogadtatástól, mind tudományos, mind politikai értelemben egyaránt kudarcot jelentett számára, mivel 1936-ban kegyvesztett lett. A nemzetiszocialista vezérállamot igazoló, antiszemita beállítottságú írásaival együtt e sikertelen elméletalkotási kísérlet Schmittet vitathatatlanul a totalitarizmus belső, részt vevő megfigyelőjévé, igazolójává és fenntartójává tette, anélkül azonban, hogy maga végérvényesen totalitárius gondolkodóvá vált volna.⁴⁹

Felhasznált irodalom

- Cs. Kiss Lajos (2002): Egy keresztény Epimétheusz. In Carl SCHMITT: *A politikai fogalma. Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok*. Ford. Cs. Kiss Lajos. Budapest: Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, 241–286.
- Cs. Kiss Lajos szerk. (2004a): *Carl Schmitt jogtudománya. Tanulmányok Carl Schmitt-ről*. Budapest: Gondolat.
- Cs. Kiss Lajos (2004b): Előszó; Bevezetés. Carl Schmitt jelentősége. In Cs. Kiss Lajos (szerk.): *Carl Schmitt jogtudománya. Tanulmányok Carl Schmitt-ről*. Budapest: Gondolat, 7–143.
- Cs. Kiss Lajos (2004c): Találkozások Carl Schmitt-tel. In Cs. Kiss Lajos (szerk.): *Carl Schmitt jogtudománya. Tanulmányok Carl Schmitt-ről*. Budapest: Gondolat.
- Cs. Kiss Lajos (2010): A totális állam elmélete és mítosza. *Világosság*, 51(6sz), 19–40.
- Cs. Kiss Lajos (2021): Carl Schmitt-recepció és a demarkációprobléma. *Politikatudományi Szemle*, 30(3), 85–117. Online: <https://doi.org/10.30718/POLTUD.HU.2021.3.85>

⁴⁷ Így például Schmitt, nemzetiszocialista elkötelezettségével összhangban, kizárólag *dramaturgiai* megfontolásból újraserkesztette, a módosításokkal már kifejezetten politikusoknak szóló szöveggént prezentálta 1933-ban *A politikai fogalmának* eredeti, 1931/1932-ben véglegesített szövegét. Az írás 1933-as kiadását (SCHMITT 1933) így Schmitt nemzetiszocialista rezsimmel való együttműködésének dokumentumaként kell olvasni.

⁴⁸ Vö. SCHMITT 1933; 1934.

⁴⁹ Vö. Cs. Kiss 2010.

- Cs. KISS Lajos (2022a): A jogtudományi államtani kutatási program szociológiai fordulata. In ERDŐS Csaba – ORBÁN Balázs – SMUK Péter (szerk.): *Gubernatio, Constitutio, Communitas. Ünnepi írások a 65 éves Stumpf István tiszteletére*. Budapest: Századvég, 59–83.
- Cs. KISS Lajos (2022b): *Reflexív államelmélet*. Budapest, Kézirat.
- Cs. KISS Lajos szerk. (2022c): *Carl Schmitt fogadtatása a társadalomtudományokban. Harc a szavakért: politikai korrektség és recepció*. Budapest: Ludovika.
- KOENEN, Andreas (1995): *Der Fall Carl Schmitt. Sein Aufstieg zum „Kronjuristen des Dritten Reiches“*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchhandlung.
- LINDER, Christian (2008): *Der Bahnhof von Finnentrop. Eine Reise ins Carl Schmitts Land*. Berlin: Matthes & Seitz.
- MEHRING, Reinhard (2009): *Carl Schmitt. Aufstieg und Fall. Eine Biographie*. München: C. H. Beck.
- MEHRING, Reinhard (2018): *Vom Umgang mit Carl Schmitt. Die Forschungsdynamik der letzten Epoche im Rezensionsspiegel*. Baden-Baden: Nomos. Online: <https://doi.org/10.5771/9783845293516>
- OTTMANN, Henning (1990): Carl Schmitt – Leben und Werke. In Karl Graf BALLESTREM – Henning OTTMANN (szerk.): *Politische Philosophie des 20. Jahrhunderts*. München: Oldenbourg, 61–87.
- OTTMANN, Henning (2010): Carl Schmitt (1888–1995) oder Politisches Denken für alle Fälle. In Henning OTTMANN: *Geschichte des politischen Denkens. Das 20. Jahrhundert. Der Totalitarismus und seine Überwindung*. IV/1. Stuttgart–Weimar: J. B. Metzler, 215–274. Online: https://doi.org/10.1007/978-3-476-00023-1_5
- PETHŐ Sándor (1993): *Norma és kivétel. Carl Schmitt útja a totális állam felé*. Budapest: MTA Filozófiai Intézete.
- PETHŐ Sándor (2010): Kortársunk-e a Kronjurist? *Világosság*, 51(ösz), 47–52.
- SCHMITT, Carl (1914): *Der Wert des Staates und die Bedeutung des Einzelnen*. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck),
- SCHMITT, Carl (1928): *Verfassungslehre*. München–Leipzig: Duncker & Humblot.
- SCHMITT, Carl (1933a): *Der Begriff des Politischen*. Hamburg, Hanseatische Verlagsanstalt.
- SCHMITT, Carl (1933b): *Staat, Bewegung, Volk. Die Dreigliederung der politischen Einheit*. Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt.
- SCHMITT, Carl (1934): *Über die drei Arten des rechtswissenschaftlichen Denkens*. Hamburg: Hanseatische Verlagsanstalt.
- SCHMITT, Carl (1969): *Politische Theologie II. Die Legende von der Erledigung jeder Politische Theologie*. Berlin: Duncker & Humblot.
- SCHMITT, Carl (1996): *Der Begriff des Politischen. Text von 1932 mit einem Vorwort und drei Corollarien*. Berlin: Duncker & Humblot.
- SCHMITT, Carl (2002a): *A politikai fogalma. Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok*. Ford. Cs. Kiss Lajos. Budapest: Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor.
- SCHMITT, Carl (2002b): A semlegesítődések és depolitizálódások korszaka. In Carl SCHMITT: *A politikai fogalma. Válogatott politika- és államelméleti tanulmányok*. Ford. Cs. Kiss Lajos. Budapest: Osiris – Pallas Stúdió – Attraktor, 56–67.
- SZILÁGYI Péter (2017–2018): A Verfassungslehre, mint különös és különleges államelmélet, I–II. *Jog, Állam, Politika*, I.: 9(4), 16–61; II.: 10(1), 3–57.
- TECHET Péter (2010a): Kortársunk-e Carl Schmitt? *Világosság*, 51(ösz), 7–12.
- TECHET Péter (2010b): Carl Schmitt á la française. *Világosság*, 51(ösz), 53–63.
- TECHET Péter (2012): Carl Schmitt 1930/34-es naplói. *Kommentár*, 2012/1. Online: <http://kommentar.info.hu/cikk/2012/1/carl-schmitt-193034-es-naploi>